

MARINA SARIC-SEGVIC

Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu

PONOVO O RIMSKOM GROBU U TOPUSKOM

UDK 904:739.1(497.13)

Izvorni znanstveni rad

U ovom se radu objavljuju naknadno pronadene predmete iz rimskog ženskog groba u Topuskom. Bogati nalazi slučajno otkriveni već 1976. godine objavljeni su u ovoj publikaciji u radu istog autora pod naslovom RIMSKI GROB U TOPUSKOM (VAMZ 1979—80), te je ovo samo dopuna novoga materijala, pronadenog 1982. godine. Radi se o keramičkim priložima kakvi su bili pronadene i u prvom navratu — firma — svjetiljka, kadionica vrč s jednom ručkom — te o izuzetno lijepoj ogrlici izradenoj u kombiniranoj tehnici zlatne žice i crnih okruglih perli. U ogrlici se izmjenjuju elementi dvostruko stilizirane akantusove vitice i erne mat perle. Grob se datira potkraj 2. i početkom 3. stoljeća.

Cesto se dešava da se pri slučajnim arheološkim nalazima ne pronadu u prvom navratu svi predmeti jednog nalaza. Spletom okolnosti mnogi predmeti tako zaostaju zauvijek izgubljeni i nepoznati za znanosj, a neki se i nakon više godina posve slučajno pojave. Desilo se to i s nalazom bogatog rimskog groba u Topuskom. Grob je otkriven već 1976. godine i tada prikupljeni nalazi bili su izuzetno bogati prilozi u ženskom grobu. Među nalazima posebno se ističu ukrasni predmeti od jantara: vreteno, školjka, dugmeta i kockica za igru, te dva lista vinove loze s naturalističkim prikazom erota — berača grožda, na jednom, i s motivom pernate divljači i ribe, na drugom listu.¹ Sličan reprezentativni materijal do sada nije bio pronaden na području naše zemlje.

¹ M. SARIC, Rimski grob u Topuskom, 3. serija — sv. XII-XIII, Zagreb 1979-80, 125-149, T. I-VII. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu,

U proljeće 1982. godine doneseni su u zagrebački Arheološki muzej i drugi predmeti koji su pripadali istome grobu.² Većina tih predmeta samo dopunjuje raniji nalaz.

Glinena kadionica (Räucherschale) istoga je tipa kao i druge dvije, već ranije pronadene, i ukrašena je istim tzv. »Kerbband« ukrasom. Te posude, još neutvrđene namjene, veoma su često prilagane u grobove zajedno s predmetima za svakodnevnu upotrebu, te s onima, izrazito kultne, prvenstveno grobne simbolike. (Tabla 2, br. 3; katalog br. 2)³.

Glineni vrč s jednom ručkom pripada uobičajenom tipu kućnog posuda, bogato zastupljenog na području Panonije u carsko vrijeme. Vrč ima prstenasto izvučen obod, trakastu dršku i obli trbuh, a za razliku od već pronadenog vrča istoga tipa, potpuno je sačuvan. (Tabla 2, br. 2; katalog br. 1)

Treći glineni predmet, donesen ovom prilikom, također je predmet za svakodnevnu upotrebu. To je svjetiljka uljanica, kakvih je u prvom navratu u ovome grobu bilo pronadeno pet čitavih, a jedna u ulomcima. Poput svih tih svjetiljki, i ova pripada tzv. firma-svjetiljkama, s pečatom radioničkog majstora. Na žalost, svjetiljka je veoma izlizana, te je pečat, utisnut na donjem dijelu diska, jedva primjetljiv.

Svjetiljke iz groba u Topuskom nosile su pečat sjevernoitalskog majstora Fortisa. Jedva uočljivi tragovi pečata na ovoj svjetiljki možda se mogu dešifrirati imenom nekog drugog majstora, kojega se pečat također koristio u domaćim panonskim radionicama.⁴ Svjetiljka pripada Ivanyi tipu XVII, a s obzirom na mekšu strukturu i srednje dobru izradu, sigurno je i ova, poput onih prije nadenih, proizvod neke lokalne radionice (takve svjetiljke, izrađivane u domaćim lončarijama, B. Vikić svrstava u svoju grupu »d«). (Tabla 2, br. 1; katalog br. 3)

Svi ti keramički predmeti samo upotpunjuju već ionako bogate priloge iz ovoga groba. S obzirom na rasprostranjenost i vrijeme nastanka i trajanja ovih predmeta, može ih se okvirno datirati od 2. do 3. stoljeća.

Osim keramičkih predmeta, u ovom su izuzetno bogatom grobu nadeni i stakleni ungentariji, prilozi karakteristični za ženske grobove, kao i veoma lijepi, jedinstveni ukrasni predmeti od jantara. Upravo ti jantarni predmeti, atraktivni proizvodi rimskoga umjetničkog obrta, predstavljaju najznačajnije i najvrednije priloge ovoga groba.

Medutim, tek je u drugome navratu pronadena i zlatna ogrlica, koja je također pripadala nalazima iz ovoga groba. Naime, već su 1976. godine, prilikom otkriva-

² Nalaze je u Arheološki muzej donio I. Saric, arheolog u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, nakon intervencije službenih organa u Topuskom. Zahvaljujemo mu na materijalu prepustenom za objavu.

³ Kako je ova kadionica (kao i ostali keramički materijal), istoga tipa kao i one već objavljene, upozoravamo na literaturu navedenu u spomenutom radu (bilj. 1). U katalogu koji je u stvari dopuna ranijega,

materijal je naveden i pod brojevima odgovarajućih predmeta u prvome radu, tako da oba kataloga predstavljaju jednu cjelinu.

⁴ Na žalost, svjetiljka je temeljito isprana, pa se tragovi pečata mogu samo naslutiti, a nikako prepoznati i dešifrirati prema predloženim imenima u B. VIKIĆ, *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu* (Katalozi), Zagreb 1976, XXXVI-XXXVII. Možda jedino dolazi u obzir sigla L. L. C?

jija groba, radnici spominjali i neko zlato koje je, navodno, torn prilikom bilo pronadeno. Kako arheološka istraživanja, posebice ovakve slučajne nalaze, veoma često obavlja misterija »zakopanog blaga«, nije bilo neobično pomisliti da su ljudi vidjeli ili željeli vidjeti zlato. No, zlatnih nalaza tada nije bilo, te smo pretpostavili da su upravo bogati jantarni prilozci potaknuli maštu radnika da povjeruju u »zakopano zlato«. Ali sumnja je urodjena arheologu i upravo ga ona potiče da uporno traži i dalje, makar i na osnovi najnevjerovatnijeg podatka. Tako se, nakon toliko godina, ipak potvrdio prvi podatak o nalazu zlata. Na taj je način, sretnim slučajem, nalaz iz ovoga groba, vjerujemo, u cijelosti sačuvan.

Najljepši predmet sigurno je skupocjena ogrlica, izradena u kombiniranoj tehnici zlatne žice i nanizanih crnih perli. Među zlatnim nakitom otkrivenim u našoj zemlji do sada nije pronaden sličan primjerak, što nije neobično, budući da se upravo u nakitu maštovitost majstora-umjetnika izražava u iznalaženju različitih i novih oblika, ovisno o ukusu naručioca i trenutnoj modi.

Iako je u našim arheološkim zbirkama pohranjeno raskošnijih antičkih ogrlica, ova iz groba u Topuskom plijeni upravo svojom jednostavnošću, kako izborom motiva (omiljenog u najstarijoj antici, od klasičnog perioda vrhunske grčke umjetnosti i umjetničkog obrta) — stilizirane dvostruke akantusove vitice, tako i efektnim odabirom tamnih smolastih mat perli, kao suprotnosti sjajnom zlatu.

Urodjena čovjekova ljubav prema lijepome od davnine se ispoljava u njegovoj želji za ukrašavanjem, kako oružja i predmeta za svakodnevnu uporabu, tako i svoga tijela. Od najranijih vremena čovjek bira najrazličitije predmete i materijale za izradu ukrasa kojima se kiti. Razvoj nakita prate različite čovjekove pobude, ponajprije želja za kićenjem, a potom obredno-religijski čin izražen (kako u prehistoriji, tako i u antici) ukrašavanjem mnogobrojnih kulturnih statueta, ili pak ukrašavanjem pojedinaca, koji su, pritom, nakitu pridavali magično apotropejsko značenje. Međutim nakit je, u drugom smislu, kao predmet umjetničkog obrta imao i svoju stvarnu, utilitarnu vrijednost, kao nužni dio nošnje određenoga vremena, a često i kao staleška oznaka pojedinca koji ga je nosio.⁵ No svakako je najzanimljivija — u ovom našem slučaju — estetska vrijednost jednog ovakvog atraktivnog predmeta u bogatom rimskom grobu. U ovom slučaju možda možemo govoriti o onoj, toliko puta nedokučivoj i neodređenoj granici koja dijeli predmete umjetničkoga obrta od umjetnosti same.

U 2. tisućljeću pr. n. e. počinje se u izradi nakita upotrebljavati i zlato, podrijetlom prvenstveno iz rudnikâ na Istoku. Bogatstvo zlatonosnih maloazijskih rijeka i rudnika plemenitih kovina omogućilo je da upravo na tom području nastanu i neki od najljepših antičkih mitova, primjerice onaj o Argonautima i zlatnome runu, ili o Midi i Krezovom basnoslovnom bogatstvu. Arheološke potvrde sličnih priča također su brojne — spomenimo samo poznato »Prijamovo blago« i prvi zlatni novae lidijskih kovnica i perzijskih vladara. U područje mediteranskog bazena zlato dolazi posredstvom kolonizatorskog širenja Grka i trgovački

⁵ Pripadnici viteškog staleža u Rimu (*ordo equester*) nosili su zlatni prsten kao vidljivu stalešku oznaku, usp. J. GAGfi, Les

classes sociales dans l'Empire romain, Paris 1971, 107.

odnosa s Feničanima. Na taj je način i zlatni nakit postao svojevrsnom svojinom sviju poznatih naroda staroga svijeta.

Na italskome se tlu prve zlatarske radionice javljaju od 2. stoljeća pr. n. e.⁶ Međutim, najstariji nakit je sigurno iz mnogo ranijih perioda i podudara se s pojavom ukrašavanja, svojstvenom svim starim narodima i kulturama. Vjerojatno je da je u nastanku i razvoju toga nakita skupljeno sve dotadašnje iskustvo u obradi plemenitih kovina, naslijedeno od naroda s kojima su Rimljani dolazili u dodir. Na jugu su to utjecaji Velike Grčke, preko koje se Rimljani upoznaju s vrhunskim umjetničkim ostvarenjima klasične i helenističke tradicije, ne samo Helade već i nešto udaljenijeg Istoka. Na sjeveru se mijesaju utjecaji keltskog ukusa i rafinirane stilizacije, toliko različite od klasičnih predložaka.⁷ U središnjem dijelu italskog poluotoka Etruščani nameću svoj, pomalo »orijentalizirajući«⁸ stil, kao i neke nove tehnike u samoj obradi nakita.

U razvoju rimskog nakita prisutni su dakle mnogobrojni utjecaji, koji se miješaju, dugo traju, postupno se nameću izborom motiva i tehnologijom obrade u materijalnu kulturu Rimljana. Teško je, prema tome, govoriti o originalnom rimskom nakitu, osobito onome od plemenitih kovina. U ovom bi se slučaju usudili opredijeliti za jedinu moguću »podjelu«⁹ rimskoga nakita, i to na rimski nakit republikanskog razdoblja, jednostavan i skroman, protivan svemu onome što republikanskom duhu predstavlja *luxuria*⁹, i rimski nakit carskog razdoblja, koji sve više postaje omiljenim ukrasom bogatih Rimljana, osobito nakon Pompejevih osvajanja na Istoku¹⁰, te širenja istočnjačkih kultova, raskošne mode i pomalo dekadentnih životnih nazora.

U takvom kontekstu treba promatrati i ogrlicu iz groba u Topuskom. Ogrlica predstavlja dio karakterističnog nakita Rimljanke (*ornamentum muliebre*), i najčešće je u obliku lanca s privjescima ili perlama ubačenim između zlatnih elemenata ili karičica, ili pak sastavljena od nanizanih perli od različitog materijala, ili samih zlatnih elemenata. U ovakvoj gruboj podjeli moguće su nebrojene mogućnosti, od najjednostavnijih primjeraka do raskošnih umjetničkih ostvarenja, pred kojim se pitamo gdje su granice mašte drevnih zlatara.

Zlatna ogrlica iz groba u Topuskom nesumnjivo pripada rimskom carskom razdoblju, kao i svi ostali predmeti nadeni zajedno s njom. Grob je datiran potkraj 2. i početkom 3. stoljeća, mahom prema materijalu koji sa sigurnošću pripada tome razdoblju.¹¹ No zlatni je nakit veoma teško precizno datirati, s obzirom na niz okolnosti koje prate njegov nastanak i razvoj.

Ogrlica pripada jednostavnijem tipu, a sastavljena je od elemenata dvostrukie stilizirane akantusove vitice — motiv koji se javlja ne samo na nakitu već

⁶ G. BECATTI, *Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche*, Roma 1955, 113.

⁷ C. CARDUCCI, *Bijoux et orfèvrerie antique*, Fribourg 1963, XVI.

⁸ ISTI, nav. dj., XVII.

⁹ G. BECATTI, nav. dj., 113 i d., gdje se navode zakoni Rimskog prava kojima se priječilo širenje raskosi i isticanje bogat-

stva, tzv. *leges sumptuariae* (npr. najstarija *lex Oppia* iz 215. g. pr. n. e.).

¹⁰ *Plini n.h.*, XXXVII, 12.

n vidi Katalog u spomenutom radu (bilj. 1), osobito za predmete od jantara, koji se prema analogijama datiraju u kraj 2. stoljeća.

i na drugim predmetima, različito uklopljen i primijenjen od arhajskog perioda do kasnog carstva.¹² Perle, izradene od smole zemnog ili biljnog podrijetla, erne su boje, bez sjaja. Ta je boja umjetno dobivena paljenjem smole, vjerojatno da se postigne željeni učinak kontrasta između zlata i mat perli.¹³

Sve su ovo tipični, tradicionalni i općepoznati, često upotrebljavani oblici i motivi u izradi rimskoga nakita. Kao i ostali luksuzni materijal iz groba u Topuskom — jantarni predmeti i stakleni ungentarifi — i ova je ogrlica import u naše krajeve, izradena pod izrazitim utjecajem helenističkog nakita, u nekoj italjskoj zlatarskoj radionici (Akvileja?) carskoga razdoblja.

Kakva je sudbina dovela ovu bogatu Rimljanku u Topusko, ne znamo, ali nam prilozi u njenom grobu djelomice osvjetljavaju život jednog sloja rimskoga stanovništva i ponovo nas ostavljaju u čudenju otkrivanja ljepote i vještine antičkih umjetnika.

KATALOG

1. Vrč s jednom ručkom, od dobro pečene i pročišćene kvalitetne crvene gline (*lagoena*). Trbušastog je oblika s uskom okruglom stajaćom plohom. Srednje visok vrat završava prstenastim rubom oblog profila, bez izljeva. Ispod ruba spušta se trakasta drška na trbuh vrča.
Mjere: visina 15,5 cm, širina trbuha 9,5 cm, 0 dna 4,1 cm, 0 otvora 2,2 cm.
Datiranje: 1 — 3. st.
Tabla 2, br. 2. U KATALOGU uz prvu objavu groba (M. SARIĆ, Rimski grob u Topuskom, VAMZ 3. ser., XII—XIII, sv. Zagreb 1979—80, dalje KAT. I) isti je vrč pod br. 2.
2. Kadionica (*Räucherschale*) od dobro pečene kvalitetne žućkastosive gline. Vidljivi su tragovi gorenja. Rub posude je dvostruko profiliran i izvrnut, po obodu i u unutrašnjosti ukrašen okomitim urezima. Na trbuhu kadionice nalaze se tri ukrasne plastične vodoravne trake s kosim urezima (tzv. *Kerbband*). Ravna valjkasta noga prelazi u okruglu, široku stajaću plohu.
Posuda je lijepljena, a sačuvana je čitava.
Mjere: visina 12,5 cm, širina 23 cm, 0 stajaće plohe 8 cm.
Datiranje: 2 — 3. St.
Tabla 2, br. 3. KAT. I, br. 12 i 13.
3. Svjetiljka uljanica tipa XVII. Glina svijetložuta i dobro pročišćena. Faktura svjetiljke dobra, a obrisi mekani. Svjetiljka pripada jednostavnom tipu s otvo-

¹² Kao ilustraciju donosimo samo nekoliko primjera gdje je također upotrijebljen motiv akantusove vitice: brončana situla iz Kalamarije, iz kasnog 5. st. pr. n. e. i zlatna dijadema ukrašena spiralama u obliku stiliziranog akantusa iz Demetrijade, iz 4. st. pr. n. e., usp. *Treasures of ancient Macedonia* (katalog). Archaeological Museum of Thessalonike 1979, 47, kat. br. 332, odnosno 7, kat. br. 12; okov za pojas sa ženske no-

šnje, iz Magdalenske gore iz 1. do 2. stoljeća, usp. J. GARBSCH, *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, München 1965, 92, si. 49.

¹³ Ovom prilikom zahvaljujemo prof. dr. Vjeri Babić (Zavod za mineralogiju i petrografiju Rudarskog fakulteta u Zagrebu) na pomoći pri određivanju materijala od kojeg su izradene perle.

rom (*infundibulum*) na disku i s kanalom. U kanalu nema rupice za zrak. Na ramenima svjetiljke tri su visoke izdužene plastične bradavice. Na donjem dijelu svjetiljke naziru se tragovi firme (LLC?), što se nalazila utisnuta unutar dviju jedva vidljivih izluzanih koncentričnih kružnica.

Svjetiljka je čitava sačuvana.

Mjere: dužina 9,5 cm, širina 5,5 cm, visina 2,5 cm.

Datiranje: 2. st. n. e.

Tabla 2, br. 1. KAT. I, br. 20, 22, 23 i 24.

4. Zlatna ogrlica s perlama od smoleerne boje. Ogrlica se sastoji od 12 stiliziranih dekorativnih elemenata između kojih su bile nanizane perle. Elementi se sastoje od dvostruko simetričnih akantusovih vitica, izvedenih od tanke zlatne žice plosnatog profila. Medusobno su povezane tankom zlatnom žicom okruglog profila koja je prolazila kroz perlu. Na jednom dijelu ogrlice elementi su spojeni drukčije nego ostali, te se može pretpostaviti da je ogrlica bila duža, i tu prekinuta pa nanovo spajana. Na krajevima ogrlica završava jednostavnim alkom i kukicom (od nešto deblje zlatne žice) za zatvaranje. Od ukupno 11 okruglih perli (koliko ih je moglo biti na ovoj ogrlici) sačuvane su na zalost samo tri. Perle su izradene od smole, zemnog ili biljnog podrijetla (možda i pčelinji vosak?), vlaknaste strukture. Prvotno je smola bila prozirna, boje tamnog meda. Međutim, pod binokularnim povećalom na perlama su vidljivi tragovi zgure, što znači da su perle gorjele i, prema tome, promijenile boju u gotovo crnu. Teško je reći da li su perle paljene za vrijeme same obrade i probijanja rupice ili kada su već bile gotove, kako bi se postigla tamna mat boja. Takva je obrada pridonijela veoma efektom kontrastu između sjajne zlatne žice i gotovo crnih mat perli nanizanih na tu žicu. Analiza zlata pokazuje da se radi o 22 karatnom zlatu.

Mjere: dužina sačuvanog dijela ogrlice 36,5 cm.

Datiranje: 2 — 3. St.

Tabla 1.

OPIS TABLI* TAFELNVERZEICHNIS

Tabla 1

Tafel 1

Zlatna ogrlica s perlama oderne smole
Goldene Halskette mit schwarzen Harzperlen

Tabla 2

Tafel 2

1. Glinena firma-svjetiljka
1. Firma-Lampe aus Ton
2. Glineni vrc s jednom ruckom
2. Irdener Krug mit einem Henkel
3. Glinena kãadionica
3. Irdene Raucherschale

* Crteže je izradio K. Rončević, tehnički suradnik Centra za povijesne znanosti u

Zagrebu, na čemu mu se srdačno zahvaljujemo.

ZUSAMMENFASSUNG

NACHTRAG ZUM ROMISCHEN GRAB AUS TOPUSKO

Es ist häufig der Fall, daß bei zufälligen archäologischen Funden nicht sämtliche Gegenstände eines Fundes entdeckt werden. Das war auch der Fall beim Fund eines reichen römischen Grabes in Topusko, das schon 1976 entdeckt wurde. Die damals gesammelten Funde waren außerordentlich reiche Beigaben eines Frauengrabes. Neben den üblichen keramischen Beigaben — Fragmente von s.g. Hauskeramik, zwei Arten von Krügen größerer Dimensionen, und einer Reihe von kleinen, fein gearbeiteten Krüglein, sowie Kultgefäßen, wie z.B. einer Räucherschale, wurden in dem Grab auch charakteristische Firmen-Lampen mit Bodentempeln von Meistern aus norditalischen Werkstätten gefunden. Gläserne Unguentaria gehören ebenfalls zu den charakteristischen Beigaben in Frauengräbern der Kaiserzeit. Am schönsten waren jedoch die Schmuckgegenstände aus Bernstein: eine Spindel, eine Muschel, Knöpfe, ein Spielwürfel und zwei Weinblätter mit naturalistischen Darstellungen eines Erosen-Traubenpflückers auf dem einen, und dem Motiv Geflügel und Fischen auf dem anderen Blatt. Alle diese Funde wurden vom obigen Autor unter dem Titel »Ein Römergrab in Topusko«, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija-sv. XII-XIII, Zagreb 1979-80, 125—149, T. I-VII, veröffentlicht.

Im Frühjahr 1982 wurden jedoch noch andere Gegenstände in das Archäologische Museum in Zagreb gebracht, die demselben Grab angehörten. Es handelt sich um eine Räucherschale von demselben Typ wie die beiden schon früher entdeckten, einen Henkelkrug aus Ton von derselben Art wie diejenigen des ersten Fundes, um Firmen-Lampen des Ivanyi Typs XVII., und um eine sehr schöne Halskette in kombinierter Technik aus Golddraht und aufgereihten schwarzen Perlen. Diese Halskette ist ein Teil des charakteristischen weiblichen Schmuckes und gehört dem einfacheren Halskettentyp an, der aus Elementen der zweifachen stilisierten Akanthusranke mit interpolierten schwarzen, matten Perlen aus Harz zusammengesetzt ist. Das Motiv der Akanthusranke ist in alien Perioden der antiken Kunst bekannt und beliebt gewesen, und der Gebrauch von Perlen verschiedener Form uns aus verschiedenen Materialien ist eine Erscheinung so alt wie das Bedürfnis der Menschen sich zu schmücken. Die wertvolle Halskette aus dem Grab von Topusko ist bemerkenswert durch ihre Einfachheit, die Auswahl der Motive und dem effektvollen Kontrast der matten dunklen Perlen zum Glanz des Goldes.

Wie das übrige Luxusmaterial aus dem reichen Frauengrab, z.B. die Unguentaria und die Glasgegenstände, aber auch einige der keramischen Beigaben, so ist auch diese Halskette ein Import in unser Gebiet. Sie ist unter dem betonten Einfluß von hellenistischem Schmuck entstanden, und zwar in einer italischen Goldschmiedewerkstatt (Aquila ?) aus der Kaiserzeit. Wir datieren das Grab gegen Ende des 2. und Anfang des 3. Jahrhunderts.

Welches Schicksal diese wohlhabende Römerin nach Topusko verschlagen hat ist uns nicht bekannt, aber ihre Grabbeigaben erhellen teilweise die Lebensformen einer Schicht der römischen Bevölkerung und erregen unser Staunen über die Schönheit und VoUkommenheit, die diese alten Kiinstler-Handwerker zu schaffen imstande waren.

